

Sv. Toma Akvinski

Biće i suština

Prevod, pogovor i komentari
Dr Milan Tasić

Beograd
2010
DERETA

DEO PRVI

SLOŽENE SUPSTANCIJE

UVOD

P ošto već male greške u načelima dovode do onih krupnih u konačnim izvodima, o čemu govori Filozof¹ u delu *De caelo et mundo*², i kako su biće i suština ono što razum poima najpre u stvarima, što i Avicena kaže u prvoj knjizi svoje *Metafizike*³, da bismo izbegli nepoznavanje njihovo valja odrediti, najpre, značenja pomenutih reči, način na koji učestvuju one u različitim stvarima i, najzad, odnos k logičkim pojmovima roda, vrste i razlike.

¹ To jest, Aristotel – kako se učeno srednjovekovlje pozivalo na ovog mislioca.

² *Knjiga I*, glava 5, A 271.

³ *Knjiga I*, gl. 6.

Kako se, pak, do saznanja onoga što je prosto nužno dospeva putem nečeg složenog, a prethodećeg putem onog što dolazi za njim, jednako bi i podučavanje bilo pravilnije bude li se pošlo od lakših elemenata. Stoga bi valjalo razmotriti „biće“ ne bismo li tim putem dospeli do „suštine“.

GLAVA PRVA

BIĆE, SUŠTINA I FORMA; ODREDBE POJMOVA

*Dva vida značenja „bića po sebi“,
prema Aristotelu*

Treba znati, kao što kaže i Filozof u petoj knjizi *Metafizike*⁴, da se nešto uzima da je „biće po sebi“ dvojako: u smislu deset kategorija njegovih, i biće kao istinitost određenih stavova. Razlika koja postoji među njima u tome je da, u drugom slučaju, nazivamo tako sve ono povodom čega je moguće izreći izvestan potvrđan stav, čak i kad ovome ne bi odgovaralo ništa u stvarnosti. Na ovaj način upravo mi i odsustvo i negaciju nečega nazivamo bićima, govoreći tako da *je* afirmacija suprotna negaciji, ili

⁴ *Knjiga V*, gl. 7.

da slepoća *jeste* u oku. U isto vreme, pak, saglasno prvome shvatanju, samo bi stvar koja postoji u stvarnosti mogla biti prozvana bićem, pa tako ovoga puta nisu to, recimo, slepoća i slične stvari.

„Suštini“ pripada druga od dve odredbe.

A onda, „suština“ ne bi bila biće u ovom drugom smislu, jer biće poput privacije ne poseduje suštinu već samo ono u prvom značenju te reči. Zato Averoes na jednom mestu i kaže da „biće u prvom smislu označava supstanciju stvari“.

Tri ekvivalentna smisla suštine su „quidditas“...

No, kako se pomenuto biće deli na deset kategorija, to bi i „suština“ trebalo da označava nešto zajedničko svim prirodama, koje čine, inače, da najrazličitije stvari budu podvođene pod različite rodove i vrste poput čovečnosti, recimo, kao suštine čoveka i slično. Otuda i definicija koja iznosi *šta* stvar jeste govori upravo o onome što stvar sazda u njenom rodu, odnosno pripadnoj vrsti. Zato su izraz „suština“ smenili filozofi rečju *quidditas*, pa tako i Aristotel često kaže: *quod quid erat esse*, to jest, ono što čini da nešto jeste, ono što jeste.

... *forma i...*

Potom se suština naziva i „formom“, jer su, prema rečima Avicene⁵, stvari određene formom, ali jednako i svojom prirodom, uzevši tu reč u prvom od četiri smisla koja navodi Boecije u delu *O dve prirode*⁶: kao ono, naime, što razum doseže na izvestan način. Inače, mi poimamo nešto tek putem definicije i njegove suštine, dok, ponovo, Aristotel kaže: „Svaka supstancija je priroda.“

... *priroda.*

Međutim, reč „priroda“, shvaćena ovako, čini se da označava suštinu stvari saglasno kojoj ovoj pripada naročito odnošenje – budući da nijedno biće nije lišeno nečega takvog. Potom, reč *quidditas* dolazi od onog što je označeno definicijom, kao što i „suština“ kazuje, najzad, da putem nje i kroz nju biće stiče svoje postojanje.

⁵ *Metafizika*, knj. II., komentar.

⁶ *De persona et duabus naturis*, gl. I.

GLAVA DRUGA

SUŠTINA, MATERIJIA I FORMA U SLOŽENIM SUPSTANCIJAMA

*Suština postoji istinski u supstancijama,
a relativno u akcidencijama.*

A to je stoga, upravo, što se biće iznosi na apsolutan i prevashodan način kad je reč o supstancijama, a drugorazredno i nekako relativno kod akcidencija, i jer je suštini svojstveno da bude istinski u supstancijama, a relativno i do neke mere u akcidencijama.

No, neke su supstancije proste a druge složene, te i u jednima i u drugima ima suštine. Ali je postojanje prvih višega reda nego ono drugih, pa se i suština u prvom slučaju ispoljava na jedan istinitiji i viši način nego u drugom. A sem toga su proste supstancije uzrok složenih – ili je to barem slučaj s prvom supstancijom, Bogom. Međutim, kako su im suštine za nas skrivenije, valjalo bi poći od

složenih supstancija i proučiti ih tako lakše, polazeći od lakšeg.

U složenim supstancijama suština nije niti materija...

Stoga su u složenim supstancijama forma i materija za nas poput duše i tela u čoveku, ali se pri tom ne bi moglo reći da je suština tek jedan od ta dva momenta. Zaista, jasno je da materija sama nije suština i da se stvar prepoznaje po ovoj poslednjoj – pripada li, naime, vrsti ili rodu – ali materija nije sazajno načelo i ne određuje ona pripadnost stvari rodu ili vrsti (već ono što omogućava upravo njeno aktuelno postojanje).

... niti forma...

No, utoliko ni forma sama ne bi mogla da bude suština složene supstancije, mada neki nastoje da to dokažu. Čini se to očiglednim baš iz onoga što je kazano: jer je suština nešto označeno definicijom stvari, dok definicija prirodnih supstancija obuhvata ne samo formu već i materiju – inače se ovakve definicije ne bi razlikovale od matematičkih definicija. Ali se isto tako ne bi moglo reći ni da je materija iz definicije prirodne supstancije tek

pridodata njenoj suštini, ili pak nešto spoljašnje u odnosu na nju. Ovaj je vid definicije, naime, svojstven akcidencijama, koje, budući bez savršene suštine, imaju potrebe da unesu u svoju definiciju i predmet izvan njihovog roda. Jasno je, dakle, da suština obuhvata kako materiju, tako i formu.

... niti relacija prvog i drugog...

Suština, potom, ne označava niti relaciju između materije i forme, ili nešto što bi bilo ovima pridodato. Jer bi bilo to nužno akcidentalno, strano stvari i nepogodno kod njenog saznavanja – svega onog što, inače, pripada suštini. Naime, putem forme koja je akt materije, postaje ova poslednja aktuelno biće, kao, upravo, *ovo* određeno nešto. Zato ono što je pridodato ne bi omogućavalo materiji da bude prosto aktuelna, već na način akcidencije, poput, recimo, beline koja čini da stvar bude bela aktuelno. Pa kad je takva forma dosegnuta, reč je ne o apsolutnom nastajanju već samo o onom relativnom.

*... već jedinstvo materije i forme
(Boecije, Avicena, Averoes).*

Ostaje, dakle, da reč „suština“ u složenim supstancijama označava ono što je sastavljeno od

materije i forme. Slaže se to, pak, i s rečima Boecija, koji komentarišući Aristotelove *Kategorije* kaže da οὐδία označava upravo složaj: οὐδία je, naime, za Grke isto što i za nas suština, o čemu govori on jednako u delu: *O dve prirode*. Potom i Avicena kaže da *quidditas* složenih supstancija nije drugo do složaj materije i forme⁷, dok će, jednako, Averoes – komentarišući sedmu knjigu *Metafizike*⁸ – reći: „Ona priroda koja se naziva vrstom, u stvarima koje mogu da nastanu nešto je srednje – kao jedan, u stvari, složaj materije i forme.“ Saglasno je to i s umom, jer biće složene supstancije ne počiva niti samo u formi, niti u materiji, već u njihovom složaju. Stoga valja da suština, koja inače stvar određuje kao biće, ne bude ni forma sama, ni materija sama, već i jedno i drugo istovremeno, iako je ovde forma na svoj način uzrok. Uočava se to, naime, kod stvari sazidane iz više načela: onda kada ona ne biva određena jednim od njih već njihovom sumom. Recimo, u slučaju ukusa, slatko nastaje delovanjem toplog na vlažno, ali iako je ovde toplota uzrok slatkoće, ipak se telo ne naziva slatkim po toploti već po ukusu, kao upravo jedinstvu toplog i vlažnog.

⁷ *Metaphysica* V, 5.

⁸ *Komentar* 27.

Ali pošto je načelo individuacije materija, moglo bi da se zaključi da je suština – sazdana, inače, od materije i forme – nešto pojedinačno, a ne opšte, te da univerzalije stoga ne bi imale definiciju bude li se smatralo da su suštine određene definicijom.

Materija je „označena“ ili „neoznačena“.

No, valja u tom smislu znati da nije proizvoljna materija načelo individuacije već jedino „označena materija“. Ja tako, naime, zovem materiju koja poseduje određene dimenzije, pa otuda ne bi bila ona deo definicije čoveka kao čoveka već bi ulazila u definiciju Sokrata, kad bi se ovaj mogao da definiše. U isto vreme, pak, definicija čoveka uopšte uključuje „neoznačenu materiju“ i ne ulazi tu *ova* kost i *ovo* tkivo već kost i tkivo uzeti apsolutno, kao delovi neoznačene materije čoveka.

GLAVA TREĆA

ROD, VRSTA I RAZLIKA

Razlika između suštine, roda i vrste.

Jasno je, dakle, da je razlika između suštine čoveka i suštine Sokrata ona upravo koja deli označeno od neoznačenog. Stoga će i Averoes kazati, u jednom komentaru *Metafizike*⁹, da „Sokrat nije drugo do animalnost i racionalnost koje čine njegovu *quidditas*.“ Sledi otuda i da se suština roda i vrste razlikuju upravo kao označeno i neoznačeno, iako je sâm način označavanja u oba slučaja različit. Jer se označavanje jedinke s obzirom na rod izvodi putem materije određene po dimenziji, a označavanje vrste s obzirom na rod na način „konstitutivne razlike“, koja se iznalazi u samoj formi stvari.

⁹ *Knjiga VII, 5, komentar 20.*

Takvo, pak, određenje vrste s obzirom na rod nema u osnovi uzrok koji bi pripadao suštini vrste i ne bi ni na koji način ulazio u suštinu roda, već je pre slučaj da se sve što je u vrsti nalazi jednako i u rodu, mada na jedan neodređen način. Kad, naime, životinja ne bi bila sve što i čovek već samo deo njegov, ne bi se ova njemu ni mogla da pripise, budući da delovi ne mogu da predstavljaju čitavu celinu.

Primer reči „telo“.

U čemu je, pak, ovde stvar vidi se upravo ako se istraži razlika između tela uzetog kao deo životinje i tela shvaćenog kao rod: naime, ovo drugo se ne bi moglo da smatra sastavnim delom prvog. Tako se reč „telo“ može da shvati različito.

„Telo“ je ono što ima tri dimenzije...

Naime, u rodu supstancije pripisuje se ona nečemu čija priroda dozvoljava da budu prepoznate tu tri dimenzije. Ali tri određene dimenzije čine i same telo koje pripada rodu količine. Dakle, dešava se da u stvarima jedno posedovano savršenstvo bude poput „stepenika“, da bi se putem njega doseglo nešto novo, što se i vidi na primeru čoveka čija je